

Onko teesien aika ohi?

Timo Eskola

Tämä on se päivä. 500 vuotta sitten Luther “naulasi” teesinsä kirkon oveen. 31. päivä lokakuuta 1517 on jäänyt historiaan merkkipaaluna aikakausten taitteesta. On yhdentekevää, kauanko teesit roikkuivat tuolla ilmoitustaululla. Nehän lähetettiin teologisille kiistakumppaneille myös kirjeitse. Nämä kuuluisimmat teesit lähetettiin Mainzin arkkipiispalle. Eikä Luther ollut ensimmäinen. Karlstadt oli julkaissut 151 teesiä jo puoli vuotta aikaisemmin. Samoihin aikoihin Luther itse oli esittänyt yliopistossa 97 hieman erilaista teologista teesiä. Teesit olivat akateemisen väittelyn pohja ja teologit kirjoittivat niitä tavan takaa aikansa symposiumeihin ja konferensseihin. Luther poikkesi muista vain siksi, että hän nauvasi teesinsä kristikunnan lihaan.

Miksi teesit tehosivat?

Nykylukijaa teesit hämmentävät ennen kaikkea siksi, että niiden aihe on erikoinen. Pääosa lauseista keskittyy akateemisen tarkasti sen ajan anekäytännön kritiikkiin. Itse aiheisto ei kuitenkaan ole nykyään enää tuttu: “On jumalanpilkkua väittää, että paavin vaakunalla varustettu ja pystytetty aneristi on samanarvoinen Kristuksen ristin kanssa.” (§79; Forsbergin käännös 2017). Ajatuksesta saa kyllä kiinni, mutta se ei täysin avaudu.

Sisältöä koskeva kritiikki on ehkä hieman helpompaa: “kaikki ne anesaarnaajat erehtyvät, jotka sanovat ihmisen tulevan paavin aneen ansiosta vapautetuksi kaikesta rangaistuksesta ja pelastuvan.” (§21). Ja kritiikki jatkuu: “Sitä vastoin väitän, että paavin ane ei voi poistaa pienintäkään anteeksiannettavaa syntiä, kun kyseessä on sen aiheuttama syyllisyys.” (§76). Näissä lauseissa ei kuitenkaan sinänsä näyttäisi olevan mitään sellaista, mikä kestää viidensadan vuoden kulutuksen.

Listassa on toki monia rakkaita iskulauseita. Kuuluisin on epäilemättä maininta kirstusta: “kun raha kilahtaa kirstuun, sielu vapautuu kiirastulesta” (§27; vanhempi käännös). Kansan suussa tämä on muuttunut yleensä vielä sujuvammalle suomen kielelle. Toinen avainkohta koskee evankeliumia: “Kirkon todellinen aarre on Jumalan kunnian ja armon kaikkein pyhin evankeliumi.” (§62). Mutta miten on mahdollista, että tällaiset melko tavalliseen teologiseen kiistelyyn kuuluvat lauseet synnyttävät vallankumouksen? Eikö ongelmat olisi voitu ratkaista parilla käytännön korjauksella?

Jotain erityistä teeseissä täytyy olla. Niiden ainutlaatuisuus on epäilemättä siinä, että Luther osasi painaa peukalonsa kirkon käytännön suurimpiin kipupisteisiin. Aneet olivat vain yksi indikaattori. Luther harrasti “tiedon arkeologiaa” jo kauan ennen nykytutkijoita. Hän kuori aikansa katolisen kirkon opetusta aneiden takaa kerros kerrokselta. Jos aneilla kerätään rahaa syntien anteeksiantoa vastaan, synninpäästössä täytyy olla jotain vikaa. Jos evankeliumi on peitetty ahneiden käytäntöjen alle, kirkon viran toteuttamisessa täytyy olla jotain pielessä. Ja jos virka ja anteeksianto ovat ongelmissa, sen ajan kirkkokäsityksen on pakostakin oltava virheellinen.

Tämän jälkeen portit ovat auki. Jos munkki ja pastori alkaa epäillä opetusta kirkon olemuksesta, mikään ei tule jäämään ennalleen. Kirkko eli paavin varassa. Pappien virka riippui täysin paavista. Ja nyt kävi ilmi, että anteeksianto oli paavin taloudellisesti painottuneen hirmuvallan sitoma. Jos aneiden lisäksi näihin kaikkiin kohtiin pitäisi tarttua, mullistus tulisi olemaan melkoinen. Pian edessä ovat jumalanpalvelus, ehtoollinen ja oikeastaan kaikki tärkeät teologiset aiheet. Meille tuttu vanhurskauttamisoppi tuli keskeiseksi vain siksi, että kritiikin teologisten perusteiden tuli olla päteviä.

Jos paavi tietäisi...

Kaiken kritiikin keskellä nuori Luther oli toiveikas. Teesi 50 kuuluu: “jos paavi tuntisi anekauppiaiden rahastustavat, hän antaisi mieluummin Pietarinkirkon palaa tuhkaksi kuin rakentaa sen lampaattensa nahalla, lihalla ja luilla.” Lisäksi hän muistuttaa, että kaikki ne, jotka vaijantavat kirkossa Jumalan sanan julistamisen ovat “paavin vihollisia” (§53).

Mutta paavi tiesi. Ei mennyt montaa kuukautta ennen kuin Luther tajusi tämän pohjia myöten. Häntä alettiin vainota. Hänen kritiikkiään ei kuunneltu. Varsin pian Luther päätyi ankaraan johtopäätökseen: tämä katumaton paavi on Antikristus. Luther haki kirkon historiasta uutta viiteryhmää teologeista, jotka olivat päätyneet samaan tulokseen. Ja heitä oli varsin monta. Parissa vuodessa Luther oli kirkonkirouksen ja valtakunnankirouksen alla. Hänet saisi tavattaessa surmata. Teologiasta tuli eksistenttistä.

Noissa oudoissa teeseissä, joiden sanamuodot ovat nykylukijalle osin vieraita, on huima potentiaali. Luther ei yksin tehnyt uskonpuhdistusta eikä aloittanut reformaatiota. Hän tarvitsi suuren jouko taitavia teologeja, jotka innostuivat puhtaan evankeliumin sanomasta. Mutta reformaatiota ei olisi ilman Lutheria. Ei tässä muodossa. Hän oli todellinen teologinen nero, jolla oli ainutlaatuinen kyky porautua asioiden ytimeen ja hahmottaa uskon syvyydet tarkkojen distinktioiden, erottelujen avulla. Anekritiikistä kasvoivat vähitellen laki ja evankeliumi, usko ja rakkaus, sekä maallinen ja hengellinen regimentti. Täältä tulivat *solat*: sola fide, sola gratia.

Vieläkö teeseille on tilaa?

Meidän aikanamme tilanne on aivan toisenlainen – vai onko? Monien mielestä teesin aika ja varmojen totuuksien toistelu kuuluu menneisyyteen. Tämä on kuitenkin totta vain populistien puheissa. On toki teesejä. Kuvitelma diskurssin ylivallasta tai kielen rajoista on pelkkää propagandaa. On Setan teesejä ja globalisaation vastustajien teesejä. Löytyy kuokkavieraita ja persuja. Postmodernismin teoria on ohitettu ajat sitten. Tilalle on tullut vähemmistöjen uusmoralismi, ja senkin aika alkaa monien länsimaisten kriitikoiden mukaan olla ohi.

Ongelmia kyllä löytyy niin kirkosta kuin kulttuurista. Raamattu on yhä kateissa, nyt vain hieman eri syistä kuin Lutherin aikaan. Niin kirkon kuin teologian opetuksen ylärakenteen edustaman näkemyksen mukaan Raamatusta ei löydy perustaa kirkon yhtenäiselle opille. Tekstien väitetään olevan hajanaisia ja keskenään ristiriitaisia. Raamatun ajatellaan olevan korkeintaan esikuva nykyiselle, sekavalle ja jännitteiselle kirkolliselle kulttuurille. Teesejä kyllä tarvittaisiin.

Kirkollista keskustelua puolestaan ohjaavat maallistuminen ja postmodernismin viimeiset laineet. Merkin kuolemaan vedoten uuden avioliittolain kannattajat ajavat samaa sukupuolta olevien avioliittoa myös kirkkoon. Keskeisenä perusteena on se, että sukupuoli on kielellinen konstruktio. Suuret kertomukset eivät saa enää määritellä oikeata ja väärää, tai yhteisen hyvän päämäärää.

Jotkut taas hakevat adaptaatiota jälkikristilliseen aikaan. Citykörttiläisyytenä tunnettu liike julistaa uskonnotonta uskoa: uskontoa joka kantilaisittain on pelkkä moraaliprojekti – tosin siten, että moraalien perusteita ei haeta enää Raamatusta. Kirkon postmodernistit seuraavat Lyotardia. Nyt ei taistella tuotantovälineiden omistuksesta, vaan tiedon määritelmistä ja oikeuttamisesta (legitimoinnista). Tieto on kirkollista valtaa.

Merkin kuolemaan vedoten osa luterilaisista teologeista julistaa siten oppien katoamista ja etiikan suhteellistumista. Joku haluaa luopua kristologiasta, ja toinen pitää sovitussoppia merkinä Jumalan raakuudesta. Etiikan relativointi koskee aikamme kipukohtia: perhettä ja seksuaalisuutta. Väki valtaa tai petollisuutta kukaan ei pyrkine oikeuttamaan – puhumattakaan talousrikoksista. Jos uskonpuhdistuksen alkuvaiheissa kirkkoa kritisoitiin siitä, että siitä oli tullut Aristoteleen kirkko, nyt kirkosta on tulossa Lyotardin ja Foucault'n kirkko.

Siksi myös maallistuminen on meidän aikanamme toisenlaista. Nyt on kyse diskurssien välisestä taistelusta. Tämä tarkoittaa, että kirkossa käydään kovaa valtapeliä siitä, kenen diskurssi on oikea. Tästä valtelusta ei voi olla tietämätön kukaan, joka seuraa kirkollista viestintää, sanomalehtiä ja kirkolliskokouksen kiistoja.

Summa

“Kristityille on opetettava”, julisti Luther. On opetettava, että Raamattu ei hajoa rationalistien harjoittaman kritiikin johdosta. Opit eivät katoa teksteistä, vaikka kaikki eivät niistä nykyään pidä.

Raamatun merkitys ei tule lukijalta, eikä raamatuntulkinta ole sitä, että lukija hylkää piirteet jotka eivät sovi hänen ideologiaansa. Edelleen moraalit eivät jäsennä ihmisten satunnaisten mielipiteiden tai demokraattisen äänestyksen perusteella. Se perustuu Jumalan hyvään luomistyöhön ja luomisen järjestyksiin, joita ei voi rikkoa rikkomatta ihmisyyttä vastaan. Kulusta sääntöä ei voi paeta. Se paljastaa säälimättä vääryydet ainakin pitkässä juoksussa: meistä tulee itsemme tuomareita.

Reformaation tai uskonpuhdistuksen juhlavuosi huipentuu tänään. Joidenkin mielestä on tärkeää puhua reformaatiosta, koska uskonpuhdistus koetaan terminä kovin arvottavaksi. Itse sanan osalta lienee hyvä todeta, että muissa kielissä reformaatio on luontaisesti käytössä, joten myös suomen kielessä voisi käyttää tässä kohden lainasanaa. Harva kuitenkaan on huomannut, että "Reformation/reformation" tarkoittaa monissa kielissä, kuten saksassa ja englannissa samaa kuin "improvement" tai "restoration". Jonkin muodon (form) tai asian parantelu merkitsee asian "restauroimista" eli konservointia, siis aikaisemman käsityksen palauttamista (Olli-Pekka Vainio on esittänyt sanan "restitutio" käyttöä, koska se merkitsee ennalleen asettamista). Tämä merkitys sanalla on myös latinassa (*reformatio), joka on vaikuttanut niin saksan kuin englantiin. Toisin sanoen vanhahtava suomen sana uskonpuhdistus on oikea käännös esimerkiksi saksan sanasta Reformation.

Paras tapa kunnioittaa uskonpuhdistuksen tai reformaation teesejä on teologinen restauraatio, Raamattuun perustuvan teologian ennalleen asettaminen. Tässä työssä kirkko ei tule koskaan valmiiksi.